

COVID-19 SÜRECİNDE TEZ ÇALIŞMASI DENEYİMİ¹

Bürge Atılğan² & Sevgi Turan³

Öz

Tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 küresel salgınında toplumsal araştırmalar kimi zaman askıya alındı, kimi zamansa sil baştan tasarlandı. Araştırmacılar, araştırma pratiklerinde teknolojinin rolünün artırıldığı alternatif yollarla veriye ulaşmaya çalıştılar. Araştırmacıların geliştirdiği yeni stratejiler kalıcılığa, norm haline almaya başladı. Öyle görünüyor ki yeni normalde yeni tehditler ve fırsatlarla hiçbir şey eskisi gibi ol(a)mayacak. Bu makalenin araştırmacısı nitel araştırma yöntemi ile yürüttüğü “Sağlık Meslek Grupları Eğitiminde Mesleklerarası Eğitim (MAE) ve Mesleklerarası İşbirliğine (MAİ) Yönelik Paydaş Görüşleri” adlı doktora tez çalışması sürecindeki deneyimlerini ve öğrenmelerini kendi perspektifinden aktarmaktadır. COVID-19 küresel salgını veri toplama sürecinde olan araştırmacıya pratik, etik, yöntemsel güçlükler yaşatmıştır. Araştırmacı ve araştırmacının katılımcılarının sağlık alanından olması nedeniyle sağlık hizmet sunumu önceliği göz önünde bulundurularak veri toplama süreci bir süre ertelenmiştir. Sağlık çalışanlarının iş yükü artışı, ani görevlendirmeler, yaşanan psiko-sosyal olumsuzluklar araştırma sorusu açısından mevcut bağlamın değişmesine neden olmuştur. Hizmet sunumunun önceliği, çocuk bakımı sorumluluğu, mesai ve mesai dışı çalışma saati ayırımının ortadan kalkması gibi nedenler, araştırma sürecinin planlandığı gibi sürdürülmesi açısından güçlük teşkil etmiştir. Araştırmacı, araştırma süreçlerinde yaşadığı zorluklara yönelik stratejiler geliştirmiş, deneyimlerini öğrenme fırsatlarına dönüştürmüştür. Araştırmacının yıllar sonra küresel salgın gibi özel bir dönemde kendini sağlık hizmet sunumunun içinde bulması, tez çalışmasının odak noktası olan mesleklerarası işbirliklerini gözlemlene fırsatı yakalaması, ayrıca daha önce birlikte çalışmayı deneyimlemediği farklı sağlık çalışanlarından oluşan bir ekibin üyesi oluvermesi güdüleyici ve eşsiz bir kazanım sağlamıştır.

Anahtar Sözcükler: Nitel araştırma, COVID-19 salgını, Araştırmacı deneyimi, Çevrimiçi odak grup görüşmesi, Çevrimiçi derinlemesine görüşme.

¹ Sağlık Meslek Grupları Eğitiminde Mesleklerarası Eğitim (MAE) ve Mesleklerarası İşbirliğine (MAİ) Yönelik Paydaş Görüşleri adlı doktora tez çalışması halen yürütülmekte olup Hacettepe Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Koordinasyon Birimi tarafından TDK-2020-18494 numaralı bilimsel araştırma projesi olarak desteklenmektedir. Çalışmanın başlangıcından itibaren destekleyici ve yol gösterici olan, tez sürecinin verimli bir öğrenme yaşantısına dönüşmesine katkı sağlayan Tez İzleme Komitesi öğretim üyeleri sayın *Prof. Dr. Mustafa Turan* ve *Doç. Dr. Meral Demirören*'e teşekkür ederiz.

² Arş. Gör. Dr., Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Eğitimi ve Bilişimi AD., Ankara, Türkiye atilganburge@gmail.com
ORCID: 0000-0002-2800-4957

³ Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi Tıp Fakültesi, Tıp Eğitimi ve Bilişimi AD., Ankara, Türkiye sevgigunalturan@gmail.com
ORCID: 0000-0001-9287-0641

DISSERTATION EXPERIENCE DURING THE COVID-19 PANDEMIC

Abstract

During the COVID-19 epidemic, which affected the whole world, research was sometimes suspended and sometimes redesigned. Researchers continued to gather data in alternative ways that increased the role of technology in research practices. The new strategies developed by the researchers began to become permanent and become the norm. It seems that with new threats and opportunities in the new normal, nothing will be the same as before. In this paper, the researcher, who carried out a PhD thesis with qualitative research during the COVID-19 epidemic, shares her difficulties, learnings, and experiences from her perspective. In this article, the researcher shares her experiences and learnings from her perspective in the process of her PhD dissertation named "Stakeholders' opinions on Interprofessional Education (IPE) and Interprofessional Collaboration (IPC) in Health Professionals' Education," which she is conducting with qualitative research method. The COVID-19 pandemic has caused practical, ethical, and methodological difficulties to the researcher in the data collection process. Since the researcher and participants are healthcare professionals, the data collection process was postponed for a while, taking into account the priority of health service delivery. The increase in the workload of healthcare professionals, COVID-19 field rotations, and psycho-social negativities caused the current context to change in terms of the research question. These obstacles made it difficult for the research to continue as planned. The researcher developed strategies for the difficulties she experienced during the research processes and turned her experiences into learning opportunities. The researcher found herself providing health services during pandemic. This was also an opportunity to observe the interprofessional collaborations, which was the focus of the dissertation. In addition, being a member of a team consisting of different healthcare professionals with whom she has never experienced working together has been a unique motivating factor.

Keywords: Qualitative research, COVID-19 outbreak, Researcher experience, Online focus group interview, Online in-depth interview.

GİRİŞ

Sağlık çalışanlarının mesleki yaşamlarında hizmet sundukları toplumda, olumlu bir değişim yaratabilmeleri için eğitim sürecinden itibaren işbirliği duygusu ve bilincini geliştirmeleri önemlidir. Tek bir meslek alanından tek bir uzmanın sunduğu sağlık hizmetinin yerine meslek grupları arasında işbirlikli yaklaşımlar ve ekip yaklaşımı, sağlık hizmeti sunumunun geleceğinde giderek daha önemli bir rol oynayacaktır. Uzayan yaşam süresi, kronik hastalık prevalansının artışı, küreselleşme gibi değişimler de mesleklerarası işbirliğini ve mesleklerarası eğitim etkinliklerini değerli kılmaktadır.

Tıp Eğitimi alanında doktora tez çalışması niteliğindeki araştırmancının mesleklerarası işbirliği ve mesleklerarası eğitime yönelik ortaya konacak paydaş görüşleri ile ülkenin ihtiyaçları bağlamında uygun amaç ve hedefleri içeren mesleklerarası eğitim programları geliştirilmesine ve yaygınlaştırılmasına katkı sunması amaçlanmıştır. Hali hazırda devam eden mesleklerarası eğitim programlarının ise iyileştirilmesine ve öğrenilenlerin sağlık hizmet sunumu uygulamalarının geliştirilmesine katkı sunabileceği düşünülmüştür. Eğitim ve hizmet sürecinin paydaşlarından olan öğretim üyelerinin, fakülte yöneticilerinin, öğrencilerin ve saha çalışanı mezunların mesleklerarası işbirliği ve mesleklerarası eğitim hakkında görüşlerinin derinlemesine ortaya konulması amaçlanmıştır. Araştırma sürecine küresel salgından 3 ay önce Ocak 2020’de başlanmıştır.

1. ARAŞTIRMACININ ROLÜ VE KONUMU

Araştırmacı, tıp fakültesi mezunu ve sahada hekim olarak çalışma süreçlerinde işbirlikli uygulamaları deneyimlemiş olup, araştırma görevlisi olarak çalıştığı tıp fakültesinde mesleklerarası eğitim programının koordinasyonunda görevlidir. Araştırmacı ile çalışma grubunda yer alan öğretim üyeleri ve öğrencilerin sağlık alanından olması araştırmacının katılımcılarla kolay iletişime geçebilmesine ve onları daha iyi anlamasına olanak sağlamıştır. Diğer yandan bu durumun yaratabileceği yanlılığı engellemek adına araştırmacı, bilgi üretimi sürecindeki rolünü anlama; ön yargılarının, inançlarının, hassasiyetlerinin, sahip olduğu kimliklerin ve kişisel deneyimlerinin araştırmaya olası etkileri konusunda dikkatli olma çabası içinde olmuştur. Araştırmacı, araştırma sorusunun belirlenmesi, araştırmanın tasarlanması, yürütülmesi, verilerin analiz edilmesi ve araştırma sonuçlarının raporlanması da dahil olmak üzere sürecin başından sonuna her aşamada etkin bir role sahiptir.

2. ARAŞTIRMANIN YÖNTEMİ

Araştırmanın sağlık alanı öğretim üyeleri, öğrencileri ve mezunlarının mesleklerarası işbirliği ve mesleklerarası eğitim hakkındaki görüşlerini belirlemek amacıyla betimleyici olarak gerçekleştirilmesi planlanmıştır. Bu bağlamda bireylerin öznel algılarının gerçekçi ve bütüncül bir bakış açısıyla ortaya konmasına olanak sunacağı için niteliksel araştırma yaklaşımlarından fenomenolojik desen kullanılmıştır. Fenomenolojik araştırmalar, nispeten az kişi ile gerçekleştirilen, araştırmacının kendi bakış açısı ve ön yargılarını bir kenara bırakarak bireylerin deneyimlerinin özüne odaklandığı araştırmalardır (Patton, 2014). Araştırma sorusunun bütün boyutlarını kapsayan açık uçlu soruların yer aldığı derinlemesine görüşmeler ve odak grup görüşmeleri, küresel salgın öncesi dönemde yüz yüze; küresel salgının ilanıyla büyük ölçüde çevrimiçi olarak gerçekleştirilmiştir.

2.1. Katılımcı Profili

Araştırma, Ankara ilinde sağlık bilimleri alanında mezun veren üniversiteler ile yürütülmüştür. Ankara ilinde bulunan, sağlık bilimleri bölüm çeşitliliği bulunan ve bu bölümlerden mezun vermiş olma ölçütlerini karşılayan üniversiteler çalışmaya dahil edilmiştir. Bu kapsamda Hacettepe Üniversitesi, Ankara Üniversitesi, Gazi Üniversitesi, Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi ve Başkent Üniversitesi çalışmada yer almıştır. Adı geçen üniversitelerde bulunan tıp fakültesi, hemşirelik, fizyoterapi ve rehabilitasyon, eczacılık, beslenme ve diyetetik bölümlerden öğretim üyeleri, fakülte yöneticileri,

mezunları ve öğrencileri katılımcı kümesi olarak düşünülmüştür. Ankara Üniversitesi'nde fizik tedavi ve rehabilitasyon, Ankara Yıldırım Beyazıt ve Başkent Üniversite'lerinde ise eczacılık bölümü bulunmamaktadır (Tablo-1). Üniversitelerde bulunmayan bu bölümlerin temsili diğer üniversitelerden katılımcı sayısı artırılarak sağlanmıştır. Katılımcılar çalışma grubunun tümünü kapsayacak şekilde, ulaşılması ve bilgilerin toplanması kolay olduğu umulan anahtar kişiler arasından seçilmiştir. Süreç ilerledikçe ulaşılan kişilerin de önerilerinden yola çıkarak kartopu örneklemeyle diğer katılımcılara ulaşılmıştır. Öğretim üyeleri ve fakülte yöneticileri ile bireysel görüşmeler, öğrenciler ile ise odak grup görüşmeleri yapılmıştır. COVID-19 salgını ile katılımcı profilinde ve veri toplama tekniğinde yapılan değişiklikler Tablo-2'de belirtilmiştir.

BÖLÜMLER	Hacettepe Üniversitesi	Ankara Üniversitesi	Gazi Üniversitesi	Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi	Başkent Üniversitesi
Tıp	√	√	√	√	√
Hemşirelik	√	√	√	√	√
Fizyoterapi ve Rehabilitasyon	√	-	√	√	√
Eczacılık	√	√	√	-	-
Beslenme ve Diyetetik	√	√	√	√	√

Tablo 1: Araştırmanın gerçekleştirildiği üniversite ve bölümler

2.2. Araştırma Yeri ve Zamanı

Tez önerisi 23 Ağustos 2019 tarihinde hazırlanmıştır. Etik izinler ve fakültelerin yazılı izinleri alındıktan sonra araştırma veri toplama süreci Ankara'da yer alan beş farklı üniversitede, 6 Ocak–11 Kasım 2020 tarihleri arasında gerçekleştirilmiştir. COVID-19 salgını ile zaman planlamasında yapılan değişiklikler Şekil-1'de gösterilmektedir.

2.3 Veri Toplama

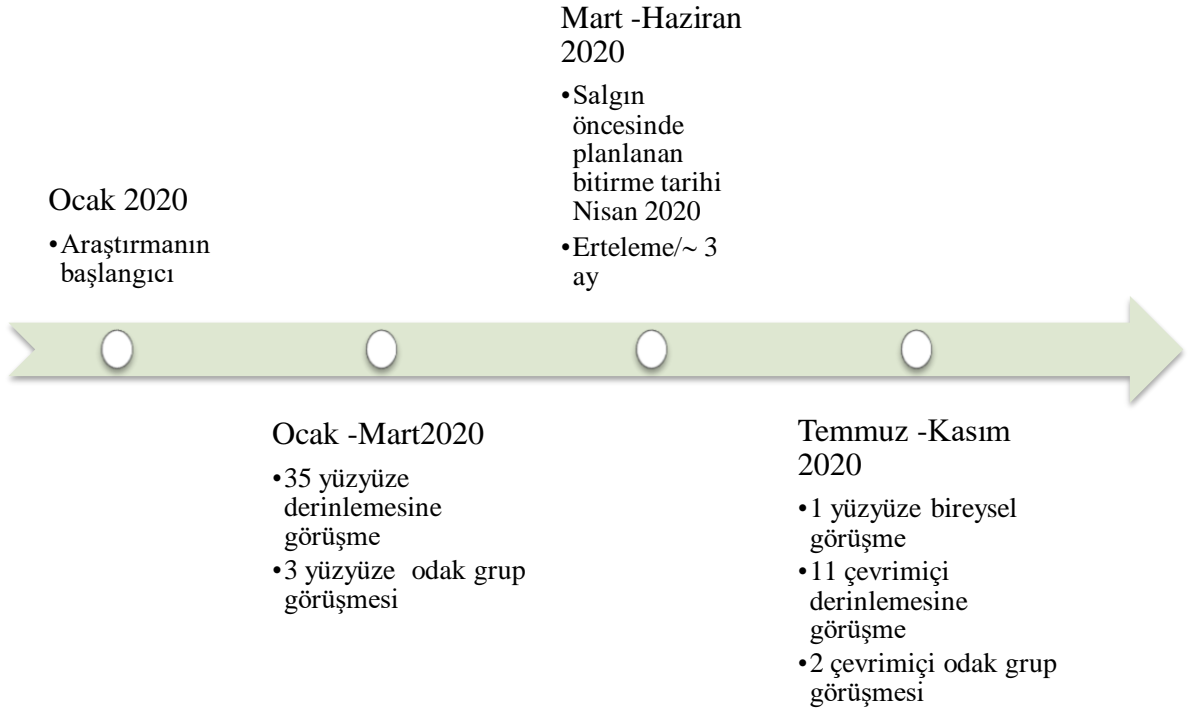
Görüşmelerde sadece araştırmacı ve katılımcı(lar) bulunmuştur. Görüşmeler kadın araştırmacı (BA) tarafından pandemi koşulları göz önüne alınarak katılımcıların isteğine bağlı çevrimiçi ya da yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Görüşme günü ve yerleri, katılımcıların çalışma programlarına ve isteklerine göre düzenlenmiştir. Çevrimiçi yürütülen görüşmeler sadece katılımcı(lar) ve araştırmacının olduğu ortamda Zoom uygulaması üzerinden görüntülü yapılmış ve görüşmeler kayıt altına alınmıştır. Yüz yüze görüşmeler, fiziki mesafe ve koruyucu önlemler alınarak yapılmış ve görüşmeler ses kaydına alınmıştır. Görüşmelerde araştırmacılar tarafından hazırlanan yarı yapılandırılmış görüşme formu kullanılmıştır. Formda, araştırmanın amacı doğrultusunda mesleklerarası iş birliği ve mesleklerarası eğitime yönelik görüşleri ortaya çıkarmak için sorular yer almıştır. Görüşme sorularının uygunluğunu ve anlaşılabilirliğini değerlendirmek için üç tıp eğitimi uzmanının görüşü alınmıştır. Uzman görüşleri sonrasında yarı yapılandırılmış görüşme formu tekrardan düzenlenmiştir. Görüşme formlarında yer alan soruların anlaşılabilirliğini test etmek için pilot bir derinlemesine görüşme ve odak grup görüşmesi yapılmıştır. Pilot görüşmeler sonrasında görüşme sorularında değişiklik yapılmadığı için elde edilen veriler çalışmaya dahil edilmiştir. Görüşmeler gerçekleştirilirken araştırmanın amacı ve kapsamı hakkında

daha detaylı bilgi verilerek katılımcıların sözlü ve yazılı onayı alınmıştır. Görüşmeler sırasında araştırmacı tarafından alan notları da alınmıştır.

3. COVID-19 NEDENİYLE TEZ SÜRECİNDE YAŞANAN GÜÇLÜKLER VE ÜRETİLEN ÇÖZÜMLER

3.1. Erteleleme

Küresel salgın ilan edilen 11 Mart 2020 tarihine kadar 35 derinlemesine görüşme ve üç odak grup görüşmesi yüz yüze yapılmıştır (Tablo-2). Küresel salgının ilanından itibaren yaklaşık üç aylık sürede hiç görüşme yapılamamıştır. Salgın koşullarının devam etmesi ve beraberinde dijital ortamda görüşme araçlarına artan uyumla birlikte fakülte yöneticisi ve öğretim üyeleri ile 11'i çevrimiçi, biri yüz yüze olmak üzere 12 derinlemesine görüşme; öğrencilerle iki çevrimiçi odak grup görüşmesi gerçekleştirilmiştir (Şekil 1). Nisan 2020'de bitmesi planlanan veri toplama süreci Zoom uygulaması kullanılarak 11 Kasım 2020'de tamamlanabilmiştir.

Şekil 1: Araştırmada veri toplama süreci

3.2. Çalışma Grubu Değişikliği

Çalışmada mezunlarla yapılması planlanan görüşmeler küresel salgın kaynaklı sağlık hizmet sunumundaki iş yükünün artışı ve yaşanan psiko-sosyal olumsuzluklar nedeniyle araştırmaya sağlıklı şekilde katılım sağlanamadığından amaçlandığı biçimde gerçekleştirilememiştir (Tablo-2). Mezunlara ulaşılmaya çalışılmıştır ancak odak grup görüşmeleri için ortak bir tarih ve saat planlanamamıştır. Tremblay ve arkadaşlarının (2021) vurguladığı gibi araştırmacı, salgın döneminde sağlık çalışanlarından araştırmaya katılmalarını isteme ve ısrarcı olmanın, çalışma grubunun sahada aktif çalışan kişiler olmaları ve salgın sürecindeki iş yüklerini de göz önünde bulundurarak, onları fazladan strese sokabileceğini ve mevcut koşullarda uygunsuz olacağını düşünmüştür. Ayrıca sağlık çalışanlarının çalışma koşullarında salgın sürecinde meydana gelen değişim araştırma sorusu açısından mevcut bağlamın değişmesine neden olmuştur. Tez İzleme Komitesi üyeleri ile tartışılarak çalışmanın örneklemeden mezun grubunun çıkartılmasına karar verilmiştir. Bu hususla ilgili etik komisyon bilgilendirilmesi yapılmıştır. Saha çalışanlarının mesleklerarası işbirliğine yönelik deneyimleri mevcut sağlık sistemine yönelik zengin veriler sunacakken araştırmadan çıkartılmak zorunda kalınması önemli

bir sınırlılık oluşturmuş, sahadan deneyim ve bakış açısını yansıtabilecek önemli bir paydaş grubu araştırma dışında kalmıştır.

Katılımcılar	Görüşme sayısı-veri toplama tekniği*		
	Hedeflenen	Salgın öncesi gerçekleştirilen	Salgın sürecinde gerçekleştirilen
Fakülte yöneticisi ve öğretim üyesi	50 YDG	35 YDG	11 ÇDG 1 YDG
Öğrenci	5 YOG	3 YOG	2 ÇOG
Mezun	5 YDG	0	0

Tablo 2: Hedeflenen ve gerçekleştirilen görüşmeler

3.3. Etik Konular

Görüşmeler öncesinde onam formları katılımcılara e-posta yoluyla birer Word belgesi olarak iletilmiştir. E-postada onamın imzalanması ve taratılması ya da varsa elektronik imza ile imzalanıp araştırmacıya e-posta ile iletilmesi istenmiştir. Tüm katılımcılar onamlarını yazılı olarak iletmese de görüşme öncesinde Gray ve arkadaşlarının (2020) önerdiği gibi sözel olarak çevrimiçi onamları alınmıştır. Araştırmacı istenmeyen ziyaretçilerin gelmesini önlemek adına her görüşme için özel toplantılar oluşturmuştur. Odak grup ve bireysel görüşmelerde her zaman 'bekleme odası' özelliği etkin olarak kullanılmıştır. Kaydın bulut üzerinde depolanmasından kaçınılmış bilgisayara kaydedilmiş ve yedeklenmiştir (Carter, vd., 2021). Kayıt işlevini kullanırken, tüm katılımcıların onay verdiğinden emin olunmuştur. Çevrimiçi görüşmelere başlamadan önce araştırma sürecinde ve görüşme formatında salgın nedeniyle yapılması gereken değişiklikler katılımcılara açıklanmıştır. Bazı katılımcıların internet desteğine ihtiyaç duyabileceği düşünülerek e-posta ile görüşmelere katılım için internet desteği önerisinde bulunulmuştur. Katılımcılar herhangi bir destek talep etmemiştir.

3.4. Planlama

Görüşmelerin katılımcıların iş yüklerini artırmayacak şekilde planlanmasına özen gösterilmiştir. Görüşme zamanı tercihi tamamen katılımcılara bırakılmıştır. Katılımcılar genel olarak mesai saatleri dışında kalan akşam saatlerini ya da hafta sonlarını tercih etmiştir. Bu durum bazı günlerde üst üste yoğun görüşmeler gerçekleştiren araştırmacıda zihinsel yorgunluğa ve çalışma saatlerinin uzamasına yol açmıştır. Planlanan bazı görüşmeler katılımcıların yaşanan salgın nedeniyle hastalanmasından dolayı gerçekleştirilememiş, farklı katılımcılarla temasa geçilmiştir.

3.5. Görüşmeler

3.5.1. Görüşme ortamı

Yüz yüze görüşmelerde kendiliğinden bulunan mekânsallığa yakın bir ortam sağlanması amacıyla araştırmacı, çevrimiçi görüşmeleri mümkün olduğunca işyerinden ve evin çalışma odasından gerçekleştirmiştir. Görüşme süresince katılımcılara arzu ederlerse çay/kahve alabilecekleri bilgisi verilmiş, araştırmacı da bu rahatlığı sağlamak üzere çay/kahve tüketmiştir. Araştırmacı, görüşme

* Veri toplama tekniği:

YDG: Yüz yüze derinlemesine görüşme

YOG: Yüz yüze odak grup görüşmesi

ÇDG: Çevrimiçi derinlemesine görüşme

ÇOG: Çevrimiçi odak grup görüşmesi

yapılan kişilerle etkileşim kurabilmek adına olanaklıysa kameranın açık olmasını, değilse sadece sesle katılabilecekleri bilgisini vermiştir. Araştırmaya evlerinden katılan kişilerin bazıları arka plan görünürlüğünden rahatsızlık duyduklarını dile getirmiş olsalar da tüm görüşmeleri kameralar açık olarak gerçekleştirmek istemişlerdir. Odak grup görüşmesine katılan kişilerin bazıları sanal arka plan seçeneğini kullanmıştır.

3.5.2. Görüşmeye başlama

Görüşmenin başında katılımcılara çalışmanın amacı ve görüşme tekniğinde yapılan değişikliğin (çevrimiçi görüşme) gerekçesi açıklanmıştır. Katılımcıların sözlü onamları alınmıştır. Çevrimiçi platformun nasıl kullanılacağına dair (sanal el kaldırma, sesini kapatma, oturumdan ayrılma vb.) kısa bir eğitim verilmiştir. Ayrıca sırayla nasıl konuşulacağı, gizliliğin önemi gibi hususlar paylaşılmıştır. Katılımcılara toplantıdan ayrılma (leave meeting) sekmesinden istedikleri zaman toplantıdan ayrılabilirler bilgisi verilmiştir. Yüz yüze görüşmelerde gerçekleştirilen ısınma süreçlerindeki gibi görüşme öncesi *Nasılsınız?* gibi sorularla etkileşim sağlanmış güne ilişkin kısa sohbet yapılmaya çalışılmıştır. Moisses'in (2020) önerdiği üzere katılımcıların rahatlığını artırmak amacıyla her görüşmenin başında resmi olmayan bir konuşma ile yakınlık kurulmaya çalışılmıştır. Katılımcılar hazır olduğunda kayda başlanmıştır.

3.5.3. Görüşme Süreci

Odak grup görüşmelerinde araştırmacı tarafından kimin konuştuğuna dikkat edilmiş ve tüm katılımcıların görüş ve deneyim paylaşması için fırsatlar sağlanmaya çalışılmıştır. Çevrimiçi odak grup görüşmelerinde bazı katılımcıların suskun ve bazı katılımcıların baskın olduğu durumlarda, *Henüz deneyim ve görüş paylaşmamış biri konuşmak ister mi?* gibi sorular yöneltilmiştir. Yüz yüze görüşmelerde göz teması ve mimikler katılımcıların sürece dahil edilebilmesinde kolaylaştırıcı olurken; Carter ve arkadaşları (2021) ve Boland'ın (2021) belirttiği gibi çevrimiçi etkileşimlerde yüz ifadeleri, sesin tonu ve vücut dili gibi sözlü olmayan ipuçlarını ve bunların beraberindeki duyguları doğal etkileşimde olduğu gibi ekrandan almak mümkün olamamıştır. Araştırmacı, çevrimiçi derinlemesine görüşmelerde katılımcıları sürece dahil etme ve etkileşimi sürdürmede (Eckert, 2020); çevrimiçi odak grup görüşmelerinde göz teması kurmada ve aynı anda konuşmalar nedeniyle sürecin yönetiminde zorluk yaşamıştır (Moore, vd., 2015). Sanal olarak bir aradalık olsa da fiziki olarak aynı ortamda bulunmama durumunun yarattığı uyumsuzluk zaman zaman odaklanma eksikliğine, bağlamdan kopmalara yol açmıştır. Yüz yüze olduğunda tokalaşma, çay, kahve ikramlarıyla başlayan görüşmeler kapıdan uğurlamalarla ve tekrar görüşme dilekleriyle son derece sıcak bir şekilde son bulurken; Zoom görüşmelerinin sonlanması aniden, duygusuz ve anısız olarak bitmektedir.

3.6. Verinin Kapsamı ve Bağlamı

Salgın sürecinde yapılan çevrimiçi görüşmelerde eğitimde teknoloji kullanımı ile ilgili temalar ön plana çıkmıştır. Örneğin, katılımcılardan mesleklerarası eğitim uygulamalarında kullanılabilecek öğretim yöntem ve tekniklerine yönelik öneriler istenmiştir. Salgın öncesi gerçekleştirilen görüşmelerde yüz yüze etkileşimli küçük grup etkinlikleri önerilip çevrimiçi eğitim etkinliklerinden hiç bahsedilmezken; salgın sürecindeki görüşmelerde katılımcıların ilk akıllarına gelen yöntem çevrimiçi eğitim etkinlikleri olmuştur. Araştırmada veri toplama sürecinde öğretimin yürütülmesi açısından ortaya çıkan önemli değişiklik elde edilen veride değişikliğe yol açmıştır. Bu durumun verilerin analiz sürecinde güçlükle beraber zenginlik de yaratabileceği öngörülmektedir.

3.7. İletişim Ağı

Araştırmada kartopu örnekleme tekniği kullanıldığı için yüz yüze görüşme süreçlerinde görüşme sonrası genelde katılımcı, araştırmacıyı meslektaşları ile tanıştırmıştır ve çalışma grubu genişletilmiştir. Ayrıca bu durum araştırmacının iletişim ağı sağlaması açısından da önemli olmuştur.

Araştırmacı Zoom görüşmelerinin sonunda da yüz yüze görüşmede yaptığı gibi katılımcıya başka kimlerle görüşebileceğini sorarak bilgiler edinmeye çalışmıştır. Ancak çoğu zaman salgın koşullarının yarattığı farklı yükler gerekçesiyle katılımcılar, yeni kişilerle görüşme için referans olmada çekimser kalmıştır. Bu da kartopu örnekleme ile yeni katılımcılara ulaşmada sınırlılık yaratmıştır.

3.8. Ortam Gözlemi

Araştırmacı, salgın sürecinde görüşmelerin çevrimiçi gerçekleştirilmesi nedeniyle fakültelerin eğitim ortamlarını yerinde gözlemlene şansı bulamamıştır. Oysa mesleklerarası eğitim sürecinde fakültelerin konuları, farklı alanlardan sağlık alanı öğrencilerinin ve öğretim üyelerinin birbirlerine yakınlığı, hastanenin konumu, sosyal olanaklar, eğitim olanakları, fiziki koşullar ve öğrenme iklimi önemlidir. Yüz yüze görüşmelerde gözlemler sonucunda elde edilen ipuçları görüşme sorularının öncülü olabilirken ve araştırma bulgularının yazımını, yorumlanmasını desteklerken çevrimiçi görüşmelerde bu mümkün olamamıştır.

3.9. Teknik Koşullar

3.9.1. Görüşme aracı

Araştırmacı tüm görüşmeleri kaydetmiş ve görüntü kalitesi yüksek bir bilgisayar kullanmıştır. Katılımcıların bazıları görüşmeyi Zoom uygulamasına telefondan bağlanarak gerçekleştirmiştir. Bu durum zaman zaman katılımcının telefonunun çalması ve görüşmeye ara verme dışında herhangi bir aksaklık üretmemiştir.

3.9.2 Çevrimiçi uygulama – Zoom deneyimi

Dods ve Hess (2020) yaptıkları çalışmada Zoom ile gerçekleştirilen çevrimiçi görüşmelerin katılımcılarla etkileşim kurmada rahat, güvenli ve uygun bir yol olabileceğini ifade etmektedir. Araştırmacı, salgın koşulları nedeniyle araştırmaya çevrimiçi görüşmelerle devam etme kararı almıştır. Archibald ve arkadaşlarının (2019) da ifade ettiği gibi kullanım kolaylığı, maliyet etkinliği, veri yönetimi özellikleri ve güvenlik seçeneklerini göz önünde bulunduran araştırmacı Zoom uygulamasına üye olmuştur. Zoom uygulamasının özelliklerine hâkim olmak için kılavuzları incelemiş, videolar izlemiş ve ihtiyaç halinde bu bilgi ve deneyimleri katılımcılara aktarmıştır. Bu teknolojik uyum belirli bir zaman almıştır. Yeni görüşme aracı ve yöntemine aşinalık kazanmış olsalar da araştırmacı ve katılımcıların uygulamayı kullanımı ve internete erişim konusunda zaman zaman sorunlar yaşanmış, ancak bu sorunların üstesinden gelinmiştir.

3.10. Hizmet Sunumu Önceliği

3.10.1. Katılımcı

Görüşmeler, katılımcıların hizmet sunumunu aksatmayacak zaman dilimlerinde gerçekleştirilmiştir. Görüşme süreçlerinde sağlık hizmet sunumunda etkin görev alan katılımcılara gelen acil aramalar nedeniyle zaman zaman görüşmelerin durdurulması gerekmiş, katılımcı uygun olduğunda görüşmeye devam edilmiştir. Bu durum görüşmelerin akışını etkilemiştir.

3.10.2. Araştırmacı

Hizmet sunumunun öncelendiği bu dönem, araştırmacıya bazı güçlükler yaşatırken bazı kazanımları da beraberinde getirmiştir. Araştırmacının, okulların kapalı olması nedeniyle evde bulunan bir çocukla gündelik yaşamını yeniden düzenlemesi ve yanı sıra mesleği gereği sağlık hizmeti sağlamaya devam etmesi gerekmiştir. Araştırmacı, hekim olduğu için salgın ile hastane ve filyasyon görevlendirmelerinde yer almıştır. Bu zorunlu görevlendirmeler, araştırmacının araştırma sürecini planladığı gibi sürdürmesi açısından güçlük üretmiştir. Hizmet sunumunun önceliği, çocuk bakımı

sorumluluğu, mesai ve mesai dışı çalışma saati ayırımının ortadan kalkması ve araştırma sürecinin gecikmesi araştırmacıda bağlamdan uzaklaşmaya ve motivasyon kaybına neden olmuştur.

Araştırmacı, salgınla birlikte sağlık hizmet sunumu alanlarına yıllar sonra tekrar dönmek durumunda kalmıştır. Filyasyon çalışması sürecinde beklenmedik anlarda çıkan dışlayıcı pratikler çoğu zaman ötekileştirilme duygusuyla baş etmek zorunda bıraksa da yaşanan deneyimler tez çalışmasının konusu açısından kazanıma dönüşmüş, tez çalışmasının odak noktası olan mesleklerarası işbirliklerini, salgın sürecinde gözlemleme fırsatını sunmuştur. Araştırmacı, özellikle filyasyon görevi sürecindeki saha deneyimiyle salgın durumunda işbirliğinin sağlık çalışanlarına, sağlık sistemine, topluma, hastaya ve yakınlarına katkısını gözlemleyebilmiştir.

3.11. Salgın Deneyiminin Gelecekteki Araştırma Süreçlerine Etkisine Dair Düşünceler

Bu sürecin yukarıda bahsedilen güçlüklerine rağmen geleceğe yönelik etkileri konusunda

- Çok merkezli araştırmaları arttırabilmenin kolaylaşabileceği,
- Uluslararası araştırma/çalışma gruplarının daha etkin olabileceği,
- Araştırma maliyetlerini azaltacağı (Moises, 2020),
- Zaman tasarrufu sağlayabileceği (Gray, 2020) düşünülmektedir.

Yine de bu süreç sağladığı kolaylıklar nedeniyle çevrimiçi ortamlara kaçış riski de taşımaktadır. Bu durum araştırmacılar tarafından iyi değerlendirilmelidir. Özellikle sahada ve araştırmanın gerçekleştiği koşullarda gözlem yapma şansının ortadan kalkması elde edilen verinin yorumlanmasında önemli sınırlılıklar yaratacaktır. Öte yandan çevrimiçi yürütülen nitel araştırmalara yönelik tercihlerin artacağı düşünülmektedir. Seyahat etme gereğinin ortadan kalkması ve çevrimiçi görüşme yapma kolaylığı bu tercihte önemli rol oynayacaktır. Ayrıca araştırmacı, yürüttüğü farklı çalışmalarda çevrimiçi anketlerle veri toplamanın güçleştiğini deneyimlemiştir. Kişiler bu tür anket çalışmalarında araştırmaya katılmayı ve cevaplamayı daha sıklıkla reddedebilmektedir.

Araştırmaya davet edilen bireylerin salgının değiştirdiği dinamikler nedeniyle meşgul, yorgun, hasta olması ya da araştırmaya katılma motivasyonlarının olmaması gibi durumlar da araştırmaya katılım davetlerinin reddedilmesi oranını artırıcı etkiler yaratabilmektedir. Bu veri toplama güçlüğü nedeniyle de nicel araştırmalardan çevrimiçi yürütülen nitel araştırmalara kayma yaşanabileceği düşünülmektedir. Nicel araştırmalarda örneklem grubuna belirli oranda ulaşamaması temsil sorununu ortaya çıkarmakta ve elde edilen sınırlı sayıda yanıtla araştırma raporlarının paylaşılmasına neden olmaktadır. Ayrıca yaşanan süreçte nitel araştırmalar içerisinde de bazı desenlerin (örneğin etnografik araştırmalar) kullanımından kaçınma gibi etkiler beklenebilir. Özellikle sağlık ve eğitim alanı araştırmalarında doküman analizine ve çevrimiçi görüşme gibi veri toplama tekniklerine yönelmeye neden olabilir. Buradan elde edilen bilgilerin sınırlılığı gözden kaçırılmadan kullanılması ve yeni çözüm önerilerinin geliştirilmesi önemli gözükmektedir.

3.12. Araştırma Yapma ve Bilimsel Bilgilerin Kamuoyuyla Paylaşılmasına Dair Düşünceler

Salgın sürecinde sağlık hizmet sunumunun öncelenmesi, akademik kurumların eğitim süreçlerini devam ettirme çabası, araştırma süreçlerinin ikinci plana alınmasına neden olmuştur. Kamuoyunun gündeminin de değişmesiyle COVID-19 salgın süreci ile ilgili yapılan araştırmaların fonları ve kaynakları arttırılmış, bilimsel dergiler de yoğun olarak COVID-19 salgını, uzaktan eğitim gibi konulardaki derlemeleri yayınlama eğilimine girmiştir. Editörlerin, yazarlara yanıt süresi uzamış ve yayınların reddedilme sıklığı artmıştır. Salgın ile ilgili çalışmaların önemi ve önceliği hissi, konunun popülerliği, fonların bu alana kayması, yayın imkânları gibi nedenler birçok araştırmacıya COVID-19 temalı araştırma yapmak için cazip gelmeye başlamıştır. Helliwell ve arkadaşları (2020) tarafından

COVID-19 sürecinin araştırma yapma ve yayınlama süreçlerine etkisinin incelendiği sistematik bir derleme çalışmasında COVID-19'un erken dönemlerinde çalışmaların çoğunun COVID-19 enfeksiyonuna ait olduğu, küresel salgının ilk ortaya çıktığı dönemlerde dergilerin ve editörlerin bu konu ile ilgili yayınlara öncelik verdiği ve akademisyenlerin COVID-19 küresel salgını ile ilgili çalışmalar yapmaya yönelmesine neden olduğu ifade edilmektedir. COVID-19 küresel salgınının önemli bir konu olduğu yadsınamaz, ancak bu durum araştırmacıların ve dergilerin toplumun diğer ihtiyaçlarına yönelik yapılan çalışmaların geri plana itilmesi riskini de taşımaktadır. Bilim insanları toplumun COVID-19 dışındaki ihtiyaçları için de üretkenliğini sürdürebilmelidir.

Salgın sürecinde bilginin paylaşımına yönelik kongrelerin, panellerin iptal edilmesi veya çevrimiçi ortamlara taşınması maliyet ve zaman tasarrufu sağlasa da özellikle genç araştırmacıların iletişim ağı kurmasına engel yaratmıştır. Marinoni ve arkadaşlarının (2020) COVID-19 küresel salgınının yüksek öğretim kurumlarındaki etkisini değerlendikleri 109 ülkeden 424 üniversitenin katıldığı araştırmada, araştırma süreçlerinin ciddi oranda etkilendiği, bilimsel projelerin tamamlanamaması riski olduğu ve bilimsel araştırmaların tamamen durması gibi etkilerden bahsedilmiştir. Uluslararası seyahatlerin, bilimsel konferansların iptali veya ertelenmesi ise en yaygın etki olarak ifade edilmiştir. Akademik toplantılar akademisyenler ve lisansüstü öğrencileri için tez çalışmalarının ve farklı araştırma konularının çıkış noktası olabilmesi açısından eşsiz fırsatlardır. Küresel salgında çevrimiçi akademik toplantılar genç araştırmacılar için zamansal esneklik sağlasa da etkileşimin azalması, öz disiplin sağlayamama, sosyal ortamdan uzaklık gibi kısıtlılıklar üretmiştir (Yıldız, vd., 2021). Çevrimiçi akademik toplantıların genç araştırmacıların birbirlerini tanıyabileceği, birbirlerinden öğrenebilecekleri, alanın duayenleri ile tartışabilecekleri etkileşimli etkinlikler içerecek şekilde yapılandırılması yaşanan kısıtlılıkları aşmayı sağlayabilir.

3.13. Araştırmacının Kişisel Deneyimi

"2 yıl önceki gündelik hayatımızı unuttuğumuz, gerçeklik ölçülerimizin, hayattan beklentilerimizin değiştiği tarihi bir dönüm noktasındayız. Böyle dönemler zorluklar barındırırken aynı zamanda çok özel deneyimler, fırsatlar ve öğrenmeler sağlayan dönemlerdir. Nitelikli bir tez üretme çabasında olan bir doktora öğrencisi olarak araştırma sürecimin ortasında birdenbire COVID-19 salgını patladı. Salgınla, kurumumda uzmanlık alanı bağımsız, sağlık çalışanlarının COVID-19 alanlarına hızlı bir şekilde yerleştirilmesi gerçekleşti. Ben de COVID-19 ilk değerlendirme polikliniklerinde görevlendirildim. Benim tıp eğitimi araştırma görevlisi kimliğime bir anda hizmet sunan hekim rolü eklendi. Uzun zaman uzak kaldığım hastane koridorlarına salgının ortasında hekim kimliğimle döndüm. 5 yıl önce depoya kaldırdığım nöbet kıyafetlerimi yeniden giymek başta tedirginlik ve yetersizlik hissimi artırsa da birkaç haftanın sonunda tanı ve tedavi süreçlerine hakimiyetim artmış ve hastaları bulgularıyla alan uzmanlarına danışabilir hale gelmiştim. Salgının ilk şaşkınlığını atlatır atlatmaz tezime odaklanmaya çalışarak veri toplama sürecimi olabildiğince çevrimiçi alana taşıyıp salgının yarattığı kısıtlılıklarla mücadele etmeye çalıştım.

Tez sürecinin ortasında hastaneye dönmek her ne kadar beni zorlasa da yaşadığım deneyimler tezimin önemine inancımı arttırdı. Hastane içinde tek risk altındaki grubun hekimler olmadığını, hemşireler, temizlik görevlileri, idari personel, hastabakıcılar ve teknisyenleri kapsayan birçok meslek grubunun yüksek risk altında çalıştığını gözlemledim. Doğrudan veya dolaylı olarak ekibe dahil olan pek çok aktörün önemini görmek mesleklerarası işbirliğine ve mesleklerarası eğitimin gerekliliğine inancımı daha da arttırdı. Kurulan yeni ekiplerin üyelerinin birbirini tanımasının, etkileşimleri güçlendirmenin mücadele sürecinin daha kolay ve motive edici geçmesini sağladığını, hizmetin niteliğini, hastanın tedaviye uyumunu arttırdığını deneyimledim. Haberler ve sosyal medya, mesleklerarası etkileşimlerin ve işbirliğinin doğasına ilişkin göstergeleri ve anlık görüntüleri sundu. Büyük ölçüde yoğun bakımlardan, birinci basamaktan, ameliyathanelerden, doğumhanelerden ekip çalışmasının olumlu süreçlerini 'hepimiz bu işte birlikteyiz' mesajlarını aldık. Solunum terapistleri, doktorlar, hemşireler, temizlik

görevlileri, sosyal hizmet uzmanları, salgından bu yana fiyasyonda çalışan dış hekimleri gibi birçok meslek grubu 'ekip'in kritik üyeleri olarak bu acil durumda daha güçlü ve daha sıkı hale geldik.

COVID-19 salgını sırasında deneyimlenen mesleklerarası uygulamaları, iş birliklerini değerlendirmenin, gelecekteki salgınlara hazırlanmak için önemli bir hedef olacağına ve sağlık eğitimi programlarını yönlendireceğine inanıyorum.”

SONUÇ

Salgın döneminde araştırma sürecini yürütmede birçok nedenle sorunlar yaşandı, hala da yaşanıyor. Yeni varyantlarla küresel salgın deneyimi araştırma alanlarını, yöntemi, kanıta dayalı bilgiyi paylaşma ortamlarını etkilemeye devam edecek gibi görünüyor. Salgın döneminde araştırma süreçlerinde zorluk yaşayan araştırmacılar veri toplama süreçlerinde çevrimiçi araçlara yöneldi. Çevrimiçi araçlar, zamansal ve mekânsal esneklik, maliyet etkinliği gibi imkânlarıyla hayatımızda daha çok yer almaya başladı. Salgın nedeniyle ulaşılması zor kişileri araştırmaya katabilme olanağı sundu, bir araya getirmeyi umut edemeyeceğimiz katılımcılardan değerli veriler elde etmemizi sağladı. Ne var ki çevrimiçi imkanlar beraberinde getirebileceği sahadan uzaklaşma, etkileşimin azalması, motivasyon kaybı gibi tehditler de üretmektedir. Çevrimiçi veri toplama araçları sihirli bir değnek olarak algılanmamalı; araştırmanın bağlamı, amacı, katılımcıların tercihleri, deneyimleri, becerileri gibi parametrelerin her biri göz önünde bulundurulmalıdır. Diğer taraftan küresel salgın döneminde çok çeşitli araştırmalar yapan deneyimli ve genç araştırmacıların bir araya gelerek deneyimlerini paylaşımları bilimsel üretkenliğe katkı sunacaktır.

KAYNAKÇA

- Archibald, M. M., Ambagtsheer, R. C., Casey, M. G. ve Lawless, M. (2019). Using Zoom Videoconferencing For Qualitative Data Collection: Perceptions And Experiences Of Researchers And Participants. *International Journal of Qualitative Methods*, 18, DOI: 1609406919874596.
- Boland, J., Banks, S., Krabbe, R., Lawrence, S., Murray, T., Henning, T. ve Vandenberg, M. (2021). A COVID-19-era rapid review: using Zoom and Skype for qualitative group research. *Public Health Research & Practice*, 1-9.
- Carter, S. M., Shih, P., Williams, J., Degeling, C. ve Mooney-Somers, J. (2021). Conducting Qualitative Research Online: Challenges and Solutions. *The Patient-Patient-Centered Outcomes Research*, 1-8.
- Dodds, S. ve Hess, A. C. (2020). Adapting research methodology during COVID-19: lessons for transformative service research. *Journal of Service Management*.
- Eckert, J. (2020). Shoot! Can We Restart the Interview?": Lessons From Practicing "Uncomfortable Reflexivity. *International Journal of Qualitative Methods*, 19, DOI: 1609406920963810.
- Gray, L. M., Wong-Wylie, G., Rempel, G. R. ve Cook, K. (2020). Expanding qualitative research interviewing strategies: Zoom video communications. *The Qualitative Report*, 25(5), 1292-1301.
- Helliwell, J. A., Bolton, W. S., Burke, J. R., Tiernan, J. P., Jayne, D. G. ve Chapman, S. J. (2020). Global academic response to COVID-19: Cross-sectional study. *Learned Publishing*, 33(4), 385-393.
- Marinoni, G., Van't Land, H. ve Jensen, T. (2020). *The impact of Covid-19 on higher education around the world*. IAU Global Survey Report.
- Moises Jr, C. (2020). Online data collection as adaptation in conducting quantitative and qualitative research during the COVID-19 pandemic. *European Journal of Education Studies*, 7(11).
- Moore, T., McKee, K. ve McCoughlin, P. (2015). Online focus groups and qualitative research in the social sciences: their merits and limitations in a study of housing and youth. *People, Place and Policy Online*, 9(1), 17-28.
- Patton, M. Q. (2014). *Qualitative research & evaluation methods: Integrating theory and practice*. London: Sage publications.
- Tremblay, S., Castiglione, S., Audet, L. A., Desmarais, M., Horace, M. ve Peláez, S. (2021). Conducting Qualitative Research to Respond to COVID-19 Challenges: Reflections for the Present and Beyond. *International Journal of Qualitative Methods*, 20, DOI: 16094069211009679.
- Yıldız, M., Kozanhan, B. ve Afşar, B. COVID-19 Pandemi Döneminde Online Bilimsel Eğitim ve Kongrelerin Etkinliğinin Değerlendirilmesi: Anket Çalışması. *Acta Medica Nicomedia*, 4(3), 77-82.